Sourozenectví a švagrovství ve vyšším věku jako vzájemně provázané a prostupující se sociální role*

HANA ŠLECHTOVÁ**
Cyrilometodějská teologická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Late-Age Siblinghood and Siblinghood-in-law as Interdependent and Mutually Permeating Social Roles

Abstract: The article looks at the social roles of the sibling and the sibling-in-law among older adults and how these roles are interconnected. It is based on an analysis of data collected in Czechia in 2017–2019 from 91 qualitative interviews and three focus groups with participants aged 50+. The concept of social roles used here considers a plurality of role repertoires, which actors can choose from, combine, and variously emphasise. Focusing on the social roles of the sibling and the sibling-in-law shows how each of these roles is specific. Both of these roles have a repertoire of targeted support for sibling/kin cohesiveness and a repertoire of common solidarity and sociability. The sibling's role also includes repertoires of intimate closeness and emergency assistance. Both roles can be performed as a minimalist repertoire. The repertoire of the sibling-in-law role is defined in relation to the role of the sibling/the life partner; the minimum expectation of a sibling is to not avoid contact with others and to show an interest in his/her sibling. Both roles are based on mutual autonomy and at the same time a willingness to maintain the sibling / kin relationship. How the two roles interfere and interact with each other is clear and provides insight into other dimensions of both roles. While it is possible to remain with the minimalist repertoire, it can generally be said that the role of a sibling and the role of a sibling-in-law acquire increasing importance as people grow older.

Keywords: sibling, sibling-in-law, social role, role repertoire
Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2021, Vol. 57, No. 2: 219–244
https://doi.org/10.13060/csr.2021.011

* Tento text je jedním z výstupů z šíře pojatého výzkumného projektu „Šedivějící sourozenectví. Sociologická studie sourozenectví v pozdní dospělosti" (GA17-07321S), podpořeného Grantovou agenturou České republiky.
** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D., Cyrilometodějská teologická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, Univerzitní 22, 779 00 Olomouc, e-mail: hana.slechtova@upol.cz.

© Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., 2021
© Autorka, 2021

Úvod

Prodlužující se střední délka života a nárůst podílu seniorské populace vedou k rostoucímu zájmu o významné dimenze života jednotlivce vyššího věku; jejich lepší poznání může přispět k porozumění podmíněnostem sociální soudržnosti. Sourozenectví (a v návaznosti na ně i švagrovství) se jeví jako taková dimenze [např. Volkom 2006; Connidis 1992]. V českém prostředí roli sourozence hrají 4/5 lidí ve věku 50–70 let [Vidovićová 2018]. Abychom poznali sourozenectví a švagrovství v pozdních fázích života, potřebujeme studovat tato pouta a z nich plynoucí vztahy obecně, v kontextu jejich vývoje (nakolik k němu máme přístup).

Sociologický výzkum sourozenectví v kontextu pozdně moderní[1] společnosti je převážně zaměřen především na dětství a dospívání [např. Poittevin 2006; Widmer 1999; Bertrand et al. 2012; Moguérou, Santelli 2012; Moguérou et al. 2013; z českého prostředí např. Šlechtová 2017; Hirschová, Kreidl 2012]. Pozornost k sourozenectví v dospělosti se postupně vynořuje ze studia mezigeneračních vztahů a nejprve směřuje k záležitostem týkajícím se společných rodičů – péče, dědictví a následnictví [Billaud 2012; Spitze, Logan 1991; Suitor, Pillemer 2007 aj.]; čím dál častěji se ale objevují i studie sledující sourozenectví pro ně samo [např. Favart 2003; Crenner, Déchaux, Herpin 2000; Connidis 1992, 2005; White, Riedmann 1992; White 2001; Wilson, Calsyn, Orlofsky 1994; Voorpostel, Schans 2011; Spitze, Trent 2006; Przybył 2017]. Snahy o komplexní sociologicko-teoretické uchopení problematiky sourozenectví jsou ojedinělé [např. Buisson 2003; Sýkorová 2019]. Sociologický výzkum švagrovství je v počátcích. Částečně navazuje právě na výzkum dospělého sourozenectví [Yoshimura 2010, 2014; Floyd, Morr 2003; Floyd, Morman 2014; Prentice, Tyler 2016; Serovich, Chapman, Price 1992; O'Bryant 1988], patrně z důvodu, že studium dospělého sourozenectví naznačuje silnou provázanost s proměnnou švagrovství.

Tváří v tvář nedostatku poznatků vyvstává otázka, jakým způsobem ke zkoumání dospělého sourozenectví a švagrovství přistoupit. Jednou z možností je zaměření na sociální roli, tedy zjednodušeně na sociálně podmíněné očekávání. Co si aktéři sociální reality se sourozenectvím a švagrovstvím spojují a co se od sourozenců a švagrů očekává?

Cílem této stati je *představit roli sourozence a roli švagra, relevantní v současné české společnosti, s důrazem na pozdní dospělost a vyšší věk, a to ve vzájemném vymezení, resp. interferenci a interakci obou rolí*. V prezentaci se odráží i zkušenost z dřívějších období životní dráhy, ale klíčová je tu perspektiva pozdní dospělosti a vyššího věku. K naplnění cíle směřuji kvalitativní analýzou dat z individuálních nestrukturovaných rozhovorů a rozhovorů v ohniskových skupinách s osobami ve věku 50 let a staršími majícími alespoň jednoho žijícího sourozence, primárně sesbíra-

[1] S vysokou mírou individualizace a znesamozřejměním povinností jednotlivce v rámci příbuzenstva nad rámec pout mezi rodiči a dětmi a mezi životními partnery na jedné straně a současně vyšší mírou závislosti na státu a trhu práce na straně druhé.

ných pro výzkum *sourozenectví*; *švagrovství* je tedy sledováno sekundárně – jeho význam se vyjevil právě v procesu zkoumání sourozenectví. Po uvedení do použitého konceptu sociální role blíže představuji data a metodologii výzkumu a posléze se postupně zaměřuji na roli sourozence ve vyšším věku, na roli švagra a na vzájemné vymezení a interferenci či interakci těchto rolí (jak jejich souhru, tak případnou disharmonii při hraní).

Stav poznání a teoretická východiska

Ačkoli samotný sociální status *sourozence* není tak jednoznačný, jak by se dalo předpokládat [viz např. Šlechtová 2019], pro účely tohoto článku postačí za sourozence považovat osoby, které mají společné biologické či adoptivní rodiče – oba, případně jednoho. *Švagrem* či *švagrovou* je míněn životní partner či partnerka sourozence, sourozenec životního partnera či partnerky, případně partner partnerova sourozence. S ohledem na zjednodušení textu budu dále, nebude-li třeba upřesnit pohlaví, užívat pro švagra i švagrovou, stejně jako partnera i partnerku, převážně generického maskulina. Švagrovský vztah je zabudován ve dvou jiných, zvláště významných vztazích: v manželství a sourozenectví [Floyd, Morr 2003: 249], ačkoli v pozici švagra se může ocitnout jak člověk, který není sourozencem, tak ten, který nemá partnera. V kontextu sociologického uvažování je důležitá sociální realita vztahů (byť třebas nejsou právně ukotveny); vzhledem k rozšíření a akceptaci nesezdaného soužití tak může faktické švagrovství zakládat i nesezdané soužití. Jak sourozenectví, tak švagrovství jsou obecně spíše vrstevnické vztahy.

Soustředění na oblast sourozeneckých a švagrovských vztahů navazuje i na sílící potřebu zkoumat rodinné a příbuzenské vztahy z hlediska konfigurací (vztahů vzájemné závislosti projevujících se skrze významné kontakty s příbuznými) překračujících hranice nukleární rodiny či domácnosti [Widmer, Jallinoja 2008]. Současná normativita v zemích západního kulturního okruhu (v tom českého) se vyznačuje dvojím typem sociálních norem. Vedle norem jasně direktivních (příkaz/zákaz), vztahujících se na některé oblasti jednání, se otevírá čím dál větší prostor pro normy, jež aktéra usměrňují tak, aby se vyhýbal extrémům [Singly 2003: 131nn]. V tomto kontextu je třeba nahlížet i sociální role. Sociální role[2] bývá klasicky definována jako soubor *očekávání* vztahujících se k určitému sociálnímu *statusu* [kupř. Linton 1936; Merton 1957 aj.], případně, dle jiného paradigmatu, k *situaci* [např. Sennett 1974; Goffman 1999 aj.]. Dle Lintona jsou status a role „modely pro organizování jedincových postojů a chování tak, aby byly shodné s postoji ostatních jednotlivců, kteří se podílejí na vyjádření tohoto vzorce", představují „minimum postojů a chování, jež musí [jedinec] přijmout, aby byl účasten otevřeného vyjádření vzorce" [Linton 1936: 114]. V kontextu současné západní

[2] Pro širší kontextualizaci pojmu *role* viz Šlechtová [2019].

normativity ovšem není snadné definovat ono „minimum", aniž by tím byla prezentace role pojící se s určitým statusem – zvláště pak takovým, jakým je status sourozence či švagra – výrazně ochuzena. Pomoci tu může koncept sociální role představený Singlym. Dle Singlyho [2003: 99nn] aktér nejedná zcela volně, neimprovizuje, ale vybírá si z tzv. „repertoárů", rolí „nižšího řádu", váží je a kombinuje. Ve výsledku, jak píše Dudová (jež tento koncept využila při studiu otcovství), „dnes dané sociální pozici neodpovídá pouze jedna jediná role […], ale existuje větší počet osobních rolí, konstruovaných samotnými individui na základě různých registrů či sociálních repertoárů. Tyto repertoáry jsou ‚vyprávění, v nichž figuruje pouze jedna z dimenzí sloužících pro obsazení dané pozice'[3]. Jsou to určité vzory jednání, které mají k dispozici všichni jedinci na dané sociální pozici a ze kterých si vybírají, a skládají tak své vlastní verze určité role." [Dudová 2008: 45] Na každém konkrétním aktérovi tak mnohem více záleží, jak ke své roli, resp. jejímu hraní přistoupí. Vedle *povinné role* (rôle obligé) tedy existuje též *role přizpůsobená/přivlastněná* (rôle approprié). „Pojetí role jako ‚přizpůsobené' pomocí jistého dávkování z nabízených repertoárů umožňuje porozumět, jak individualizovaný jedinec, socializovaný učením se repertoárům, může zůstat svobodným." [Singly 2003: 102] „Přizpůsobení si" role je možné díky zaujetí distance vůči ní.

Sourozenectví v dospělosti je v literatuře charakterizováno jako málo normované, obdobné přátelství [Crenner, Déchaux, Herpin 2000], jelikož je „strukturně druhotné, odvozené" od pouta ke společným rodičům [Déchaux 2012]. Jako by tak chyběl základ pro definici sociální role dospělého sourozence. Tato role je přímo zkoumána málo; i její implicitní zachycení ve výzkumech zaměřených na sourozenectví je spíše dílčí, bez rozlišení dle etap životní dráhy či věku; ve frankofonní sociologické literatuře [viz Šlechtová 2019] lze v návaznosti na roli sourozence číst o roli „kinkeepera" či „styčného důstojníka" přebírané po matce zpravidla nejstarší sestrou, o kompenzační funkci bližšího, přímého, rodinného pouta pro bezdětné sourozence, zejména sestry [Crenner, Déchaux, Herpin 2000; Déchaux 2012], o roli důvěrníka, tj. „afinitní role", repertoáru, kam patří i mediace konfliktů [Favart 2003]. Roli sourozence může aktivovat i situace potřeby či nouze na straně jiného sourozence, a to aniž by si daní sourozenci museli být vzájemně výrazně blízcí [Favart 2003; Petite 2005; Déchaux 2012]. Role sourozence je propojena s rolí dítěte ve vztahu ke stárnoucímu rodiči; byť podíl sourozenců na péči o rodiče není vždy rovný, pečující sourozenec se v případě potřeby na sestru či bratra má tendenci obracet [Petite 2008]; tato oblast se pak dotýká i role švagrů, resp. švagrových.

Poznání sociální role švagra je ještě o něco slabší. Lze se setkat i s tvrzením [např. Goetting 1990: 68], že neexistují jasné role týkající se obecně „in-laws". Avšak nejen o jednání sourozenců, ale i švagrů literatura částečně informuje; jistý náznak existence sociální role tedy lze hledat zde. Švagrové si často vzájemně pomáhají a podporují se obdobně jako sourozenci nebo pomáhají posilovat souroze-

[3] Cit. dle Singly [2003: 100].

necký vztah [Yoshimura 2014]. Jakožto „nově příchozí" do rodiny však často přivodí nebo posílí napětí mezi sourozenci, jak si všímá kupř. Prentice [Yoshimura 2014]. Zdá se, že švagr právě jakožto významná druhá osoba sourozence, tj. manželka či manžel bratra, resp. sestry, natolik přispívá k definici reality, včetně pohledu na sebe a vlastní místo v rodině původu u jedincova sourozence, že kvalita, ale i sama reálná existence vztahů mezi sourozenci závisí jednak na kompatibilitě definicí reality, jednak na respektování autonomie manželského páru [Šlechtová 2021]. Rolí sourozence a rolí švagra by bylo možné zabývat se i zvlášť. Vzájemná propojenost statusů ovšem vnuká zkoumat interferenci a interakci těchto rolí; nejen proto, že táž osoba je v řadě situací vystavena nutnosti jednat současně jako něčí sourozenec i jako něčí švagr (to samo by bylo možné pojmout jako souběžné hraní dvou rolí, jež mohou být i ve vzájemném konfliktu). Bez sourozenectví by nebylo švagrovství, prvně jmenovaný status podmiňuje druhý; případný pozorovaný konflikt tak může vyjevit vzájemné vymezení se i splývání daných rolí.

Data a metodologie výzkumu

Tento text je jedním z výstupů z šíře pojatého výzkumného projektu „Šedivějící sourozenectví. Sociologická studie sourozenectví v pozdní dospělosti". Sběr dat se uskutečnil v letech 2017–2019. Zde analyzovaný soubor představují jednak individuální nestrukturované rozhovory, v nichž komunikační partneři byli vyzváni k vyprávění o sourozencích a sourozenectví, jednak rozhovory v ohniskových skupinách (uspořádané kolem tématu sourozenectví v kontextu ovdovění, vážného onemocnění, bezdětnosti, rozvodu a jedináčkovství – participanti museli mít osobní zkušenost daného jevu, resp. události). Rozhovory byly doplněny o dotazníky zaměřené na strukturu rodiny a sourozenecké kontakty, vytvořené uzpůsobenými *Family Structure Questionnaire* a *Sibling Contact Questionnaire* [Burbidge, Minnes 2014]; během vyplňování dotazníků se komunikační partneři vesměs vraceli k otázkám probíraným v hlavním rozhovoru a dále je rozvíjeli. Komunikačními partnery byly osoby ve věku 50 let a vyšším mající alespoň jednoho žijícího sourozence; pokud měl prvně oslovený účastník splňující daná kritéria sourozence mladšího 50 let, mohl být následně rozhovor proveden i s tímto mladším sourozencem[4]. S ohledem na vnitřní strukturu a dynamiku každého sourozenectva a identitu každého člena v jeho rámci může už volba prvního osloveného z daného sourozenectva ovlivnit jak samotnou účast dalších sourozenců, tak i obsah jejich sdělení [Buisson 2003]. Účastníci byli vyhledáváni pomocí techniky sněhové koule a též prostřednictvím institucí, jakými jsou kluby seniorů či univerzita třetího věku.

Bylo provedeno 89 individuálních rozhovorů zacílených na vlastní sourozenectví dotazované/dotazovaného (viz Tabulka 1); participanti pocházejí

[4] Ve výsledku byl pořízen jeden takový rozhovor s účastnicí mladší 50 let.

Tabulka 1. Charakteristika výzkumného souboru – individuální rozhovory

Celkový počet participantů 89				Počet sourozenců			
věk		rodinný stav (aktuální)		žijící*		celkem**	
ženy							
<60	7	vdaná	28	1 sourozenec	32	2 sourozenci	20
60–64	10	vdova žijící sama	20	2 sourozenci	18	3 sourozenci	18
65–69	12	rozvedená žijící sama	4	3 sourozenci	7	4 sourozenci	11
70–74	8	v nesezdaném soužití	2			5 sourozenců	7
75–79	8	svobodná (a sama)	3			6 sourozenců	1
80+	12						
muži							
<60	7	ženatý	17	1 sourozenec	11	2 sourozenci	7
60–64	4	vdovec žijící sám	8	2 sourozenci	15	3 sourozenci	15
65–69	6	rozvedený žijící sám	4	3 sourozenci	3	4 sourozenci	5
70–74	4	v nesezdaném soužití	2	4 sourozenci	2	5 sourozenců	3
75–79	4	svobodný (a sám)	1	5 sourozenců	1	6 sourozenců	1
80+	7					7 sourozenců	1

Poznámka: Rozhovory byly směřovány k vlastnímu sourozenectví dotazovaného. *Pouze žijící sourozenci komunikačního partnera, komunikační partner nezahrnut. **Celkový počet sourozenců, včetně komunikačního partnera samotného a zemřelých sourozenců

z 67 sourozenectev, z nichž 54 je zastoupeno pouze jedním sourozencem a třináct dvěma a více sourozenci. V případě sedmi sourozenectev byly rozhovory vedeny se všemi žijícími sourozenci. Kromě toho proběhly i dva další individuální rozhovory, a to s manžely dvou z dotazovaných žen, tematicky směřované k sourozenectví manželek. Celkový počet analyzovaných individuálních rozhovorů je tedy 91. Článek dále využívá i analýzy rozhovorů ve třech ohniskových skupinách – s vážně nemocnými (pět účastnic), rozvedenými (tři účastníci – pouze muži) a bezdětnými (pět účastníků). Přímo citovaní (z individuálních rozhovorů i z ohniskových skupin) jsou uvedeni pod fiktivními jmény; jejich seznam i s vybranými údaji o sourozenecké situaci je na konci článku před bibliografickým seznamem.

Přibližná průměrná délka individuálního rozhovoru byla kolem dvou hodin, přičemž individuální rozmezí činilo od cca půlhodiny do čtyř hodin. Audionahrávky i přepisy rozhovorů byly podrobeny kvalitativní analýze využívající postupů zakotvené teorie [Charmaz 2012].

Základní analýza rozhovorů poskytuje poznatky o tom, co sourozenci dělají – jak jedinec jedná ve vztahu ke svému sourozenci. Přes pestrost jednání i nejednání bylo možné identifikovat okruhy sociálně podmíněných očekávání, na jejichž základě lze načrtnout *roli sourozence ve vyšším věku*: ta se utváří kolem os zájmu o sourozence, kontaktů se sourozencem, resp. sourozenci, blízkosti ve vztahu k sourozenci a konsensuálního zajištění potřeb rodičů (v případě, že žijí), včetně konsensu ohledně záležitostí vyplývajících ze společného původu. Právě tyto osy vyplynuly induktivně z analýzy, tj. nebyly sledovány *a priori* jako dimenze významné pro sociální roli sourozence. Byly sice zjišťovány frekvence a způsob sourozeneckých kontaktů, jež sledují i jiní autoři [kupř. Crenner, Déchaux, Herpin 2000], avšak bez předem teoreticky podloženého záměru hledat v nich „souřadnice" sourozenecké role.

Předmětem prvořadého zájmu při sběru dat bylo sourozenectví; analýza švagrovství je sekundární – švagrovství je sledováno jako dimenze sourozenectví, dimenze, jejíž význam vyplynul z analýzy sourozenectví. S výjimkou ohniskové skupiny s jedináčky nejsou k dispozici data od švagrů, kteří nejsou sourozenci. Ve většině rozhovorů byli švagrové nějakým způsobem zmíněni, převážně explicitně. V několika málo rozhovorech nebyli švagrové zmíněni přímo, ale byli implicitně zahrnuti do „oni", byla-li řeč o sourozencově páru či rodině. Sociální role švagra se tedy hledá méně snadno než sociální role sourozence. Navzdory pochybnostem ohledně jasných rolí „in-laws" v současné západní společnosti [Goetting 1990] lze zkusit analýzou praxe švagrovství sledovat případná očekávání ke švagrům vztahovaná.

Sociální role sourozence ve vyšším věku

Minimalistický repertoár sourozenecké role

Aby vůbec bylo možné říci, že jedinec hraje alespoň onu „povinnou" roli [Singly 2003] sourozence, měl by umět hrát v jejím *minimalistickém repertoáru*. Tento repertoár je nejzřetelnější v kontrastu k situaci, kdy není naplněn, tj. kdy sourozenecký vztah „nefunguje" (role není přinejmenším z jedné strany hrána). Do obsahu repertoáru patří vzájemné sourozenecké udržování jistého povědomí o svých životech, projevování zájmu, třebas jen formálním gestem, kupř. skrze posílání pozdravů k narozeninám nebo ke svátkům či zpravováním o významných událostech či změnách ve vlastním životě; zejména by však měl sourozenec zájem projevit v případě, že se jiný sourozenec ocitne ve vážné situaci. Zatímco běžné nekontaktování sourozence je chápáno jako náznak jedincova nezájmu, jeho mlčení v případě závažné události tento nezájem potvrzuje. To je zkušenost Jiřky, účastnice jedné z ohniskových skupin s vážně nemocnými, léčící se z následků těžké autonehody; sestra, s níž se Jiřce nedaří udržovat vztah od dob náročné péče o maminku, ji nenavštívila ani po nehodě. Již v začátku rozhovoru, když na Jiřku přichází řada, aby promluvila o své sourozenecké zkušenosti, říká: „*v tomto věku víceméně jako bych sourozence neměla*". Vyjádření obsahuje předpoklad, že

i naslouchající (účastnice ohniskové skupiny i tazatelky) spojují sourozenectví s očekáváním určitého jednání – očekáváním, jež její sestra nenaplňuje.

K repertoáru patří obecně kontakt umožňující udržování jistého povědomí o tom, jak se sourozencům žije. Vladimír a jeho sourozenci žijí daleko od sebe a ani v minulosti se nenavštěvovali často, zato byli zvyklí udržovat telefonický kontakt: „… *volám jí* (sestře) (…), *nedovolám se, je na chatě* (…). *Všichni jsme měli v rodině telefon. Od raného mládí jsme zvyklí, že když bylo potřeba, zavolalo se.*"

Zdravotní potíže spojené s postupujícím věkem podle Vladimíra neovlivnily sourozenecké vztahy, ale kvůli vzdálenostem omezily vzájemné návštěvy. Minimalistický kontakt, je-li prost zásadních nedorozumění, je ovšem významný na úrovni identifikace, povědomí o svém původu a ukotvení životního příběhu. Nízká frekvence setkávání není u jedinců z početných sourozenectev neobvyklá – Crenner, Déchaux, Herpin [2000] a Lee, Mancini a Maxwell [1990] zjistili, že sourozenci z velmi početných sourozenectev se setkávají méně často než ti, kdo mají jen jednoho sourozence. Nízká frekvence může být zdůrazněna i přednostní orientací na vlastní prokreační rodiny. Vladimírova manželka Magdaléna, která má jednu sestru, si však takovou praxi vykládá jako nedostačující, jako projev nezájmu:

> … já si nemyslím, že jsou sourozenci nějaká výhra. Vidím to tady na Vladimírovi. Oni zavolají jednou za měsíc; kdyby nezavolali, tak se nic neděje. (…) I ti, co můžou, nepřijedou. Řeší si svoje. (…) A mají svoje děti a svoje vnoučata. (Magdaléna)

Vznáší na sourozenectví větší nároky, očekává vztahové zapojení nad rámec minimalistického repertoáru; její skepse ohledně přínosu sourozenců ve vyšším věku ovšem vychází též z nepříznivé zkušenosti neshody s vlastní sestrou ohledně péče o matku.

K minimu patří též nevyhýbání se kontaktům, k nimž je jedinec sourozencem zván. Nejde o to dostavit se na základě každého pozvání, ale především o účast na oněch setkáních (typicky oslavách kulatých narozenin či svátků), jejichž smyslem je potvrzování toho, co Favart [2003] obrazně nazývá „mýtem dobrého vycházení" („bonne entente"). Dobré vycházení může být i povrchně konsensuální a hloubka interakcí nemusí být velká. Příležitostně se lze omluvit (i vymluvit), ale z hlediska plnění role je nepřípustné systematické vyhýbání se, zejména spojené s mlčením, neozýváním se. Sotva hraničním způsobem hraje roli sestra Jany. Obě sestry i s manželi se setkávají na „*zdvořilostních návštěvách*" kolem Vánoc; Jana se úmyslně vyhýbá „*jakýmkoli konfliktním tématům*", vybírá „*obecná témata, jako jsou vnoučata* (…), *děti a počasí, zdraví*". Se vztahem není spokojena, nezná příčinu jeho nedostatečnosti, uvítala by častější, ale hlavně bližší kontakt; přesto již další snahy nevyvíjí s tím, že by ráda „*zachovala* (alespoň) *status quo*" – své hraní sourozenecké role uzpůsobila přístupu sestry, důrazem na minimalistický repertoár. Deficit v hraní sourozenecké role na straně své ženy jistým způsobem kompenzuje Janin švagr. Je s Janou v častém spojení přes SMS a internet.

Zdvořilostní účast je významná, patří k roli a bylo by chybné vidět za ní pokrytectví – to očekáváno není. Naopak: je-li výrazněji pociťováno, legitimizuje

omezení, či dokonce přerušení vztahu; zdá se, že vyšší nároky na reálnou kvalitu vztahu mohou mít muži. Erik neúčastí na oslavě padesátin staršího bratra, po těžkém rozhodování, fakticky ukončil vztah, který vnímal jako pokrytecký a bez vzájemnosti. „*To by se zase hrálo divadlo, jaké máme* (dobré) *vztahy*," jež by zakrývalo systematicky nespravedlivé jednání vůči Erikovi. Lze formulovat hypotézu, že zatímco ženy mají tendenci udržovat i povrchnější vztahy, dokonce bez reálného zájmu zúčastněných, a usilovat o kontakt z prostého důvodu příbuzenství, muži za tímto mohou spatřovat samoúčelnost, jež udržování vztahů zbavuje smyslu. Upuštění od kontaktů však paradoxně nepřináší uspokojení – po nerealizovaném vztahu zůstává stopa, naznačující též neplnění sociální role. Bořek závažné výhrady k přístupu svého bratra nemá, spíše drobnosti, jež sám relativizuje. Přesto bratři aktuálně vzájemně sourozeneckou roli ani minimalisticky neplní. Jejich vztahy se „*rozvolnily*" již v době dospívání, kdy měli jiné zájmy i okruh přátel. Bořek poukazuje na neexistenci témat ke konverzaci a hovoří přitom v minulém čase, jelikož v současnosti se s bratrem prakticky nestýká: Bořek má děti, bratr ne, nesdíleli ani životní styl; debatám o politice se Bořek vyhýbal, aby se nepohádali. V době, kdy roli hráli, „*si popřáli*", „*prohodili pár zdvořilostních frází*". Snazší byly interakce se švagrovou; „*byla srdečná*", dalo se s ní „*dobře mluvit, líp než s tím bráchou*", a jako žena snáze našla společná témata i s Bořkovými dcerami a manželkou. Bořek by však rád v kontaktu viděl ještě jiný smysl než potvrzování existence pouta. Vzpomíná, jak bratrovi zamlada sestrojil zesilovač ke kytaře; i v současnosti by rád udržoval vztahy na základě takovéto účelné solidarity (nejen s bratrem, ale v příbuzenstvu obecně: jako na něco, co už nepatří do dnešní doby, vzpomíná kupř. na spolupráci s tchánem na opravě auta nebo na zahradě). S bratrem se nevídá a nic pro to nedělá, ač by zájem o oživení vztahu měl. Neví, jak vztah obnovit:

> … kdysi mně ty vztahy přišly takové, že ti lidi se víc potřebovali nebo se mohli nějak zapojit do vzájemných aktivit, a teď to asi dost dobře nejde. Tak nevím, jak je vlastně vůbec budovat, než jenom mlátit prázdnou slámu, nebo obecně si pokecat o nějaké politické situaci (…), to je takové málo. (Bořek)

Setkávání Bořkovy rodiny s bratrem a švagrovou ustala po úmrtí matky (jež se – typicky – snažila je udržet) po Bořkových padesátinách; bratr dle Bořkových slov „*měl pocit, že tam zůstal*"; „tam" znamená ve společném domě s rodiči, v důsledku čehož pak na něm zůstala péče o stárnoucího otce. Bořek bratrův „pocit" chápe: „… *to bylo těžké, protože ten otec úplně odešel* (míněno ‚sešel'), *tím pádem, jak neměl manželku* (…), *nebyl schopen* (…), *no tak ten brácha to měl samozřejmě s ním těžké*."

Současně ale má za samozřejmost, že péče zůstala na bratrovi a švagrové; poukazuje na to, že žili ve stejném městě a sdíleli (spíše však z nutnosti, s ohledem na rodiče) jeden dům. Bořek otci telefonoval a navštěvoval jej, ale podle bratra prý s ním měl bývat častěji a pečovat o něj kupř. v době, kdy bratr a švagrová jeli na dovolenou. Ke konci otcova života se již během Bořkových návštěv u něho bratři mezi sebou nevídali, nepřišli se ani pozdravit. V pozadí minimalistického

repertoáru sourozenecké role se ukazuje potřeba vnímat férovost a vzájemnost. Z více analyzovaných rozhovorů se jeví, že pocit nespravedlnosti se typicky vyjevuje v kontextu péče o rodiče či dělení dědictví, zejména jestliže situace oživí případný dřívější nerovný přístup rodičů k jednotlivým dětem (k souvislosti mezi mateřským upřednostňováním některého z dětí a vztahy dospělých sourozenců viz např. Suitor et al. [2009]; Suitor, Pillemer [2007]). K sourozenecké roli patří usilování o konsensus s ostatními sourozenci v těchto oblastech, ne však absence konfliktů.

Role sourozence v minimalistické podobě znamená spíše *pasivní* přístup (nevyhýbat se a nebýt k sourozencům netečný) a *akceptaci* (vzájemné udržování povědomí o své existenci, přijetí nutnosti dohodnout se na věcech týkajících se společných rodičů); níže budou představeny repertoáry role sourozence, z nichž si vybírá a jež kombinuje jedinec, který k roli sourozence přistupuje *aktivně*. Volba, kombinace i důrazy závisejí na řadě okolností: vedle blízkosti vztahu ke konkrétnímu sourozenci i na vzdálenosti míst bydliště, na existenci a podobě vazeb s životním partnerem a/nebo dětmi, ale i na aktuální situaci.

Repertoár cílené podpory sourozenecké soudržnosti

Aktivní vyhledávání kontaktů, včetně usilování o kontakty se stranícím se sourozencem, cílí na udržování sourozenectva jako celku; má-li jedinec sourozenců více, tento repertoár se týká vztahu s každým z nich i se všemi dohromady. Vesměs pravidelně organizovaných sourozeneckých setkávání se zpravidla účastní i životní partneři a děti; s postupem rodinné dráhy se děti mohou vzdalovat (fyzicky, tj. nebýt přítomny, i obrazně: jejich životní zkušenost je o generaci posunuta). Význam sourozenecké sociability roste i následkem odchodů životních partnerů. „*Scházíme se na narozeniny* (…). *Já už jsem vdova, ona je vdova, akorát ta nejmladší ještě má muže.* (…) *To máme jedny narozeniny, druhé, třetí, jeden svátek, druhý, třetí, a M., ten její manžel. Tak dejme tomu desetkrát*." (Jasmína)

Pro vyjádření povahy vztahu a jeho posilování Jasmína dokonce užívá termínu „přátelství": „*A čím jsme starší, tím je to takové intenzivnější, to přátelství, bych řekla. Ta starší sice pořád má sklon nás* (…), *že to, co ona řekne, že to je ono, to je to pravé.*"

Přibývající věk neodstraňuje rozdíly mezi sourozenci plynoucí z dřívějších etap sourozenecké dráhy, ale relativizuje je (jak je znát ze slova „*sice*"). Žijící sourozenci se stávají lidmi, s nimiž je díky společné minulosti možné sdílet více než s jinými (kupř. s příslušníky mladších generací), a nadto blízkými lidmi, kteří jsou pro sdílení života „na řadě" poté, co zemřeli životní partneři:

> Je to dobře, protože se dovedeme sdílet jeden s druhým. (…) zvlášť když už jsme staří a už jsme všichni ovdověli. (…) Více se navštěvujeme nebo se ozveme (…), protože předtím jsme měli doma s kým komunikovat, a teď jsme většinou všichni sami. (Stázka)

Repertoár navazuje na věkové zhodnocení sourozenectví: sourozenci se stávají významnými partnery v komunikaci – a v důsledku v sociální konstrukci reality [Berger, Luckmann 1999] – zejména po ovdovění a relativním osamocení daném nejen osamostatněním dětí, ale i odrůstáním vnoučat. Sourozenci mohou i spolupracovat na budování širší rodinné soudržnosti do budoucna a ukotvení identity ve společném původu tak, že přizývají k setkáním i děti a jejich rodiny: „*Snažíme se udržet i ty naše děti v kontaktu*." (Jasmína)

Repertoár běžné sociability a solidarity

Popsaná organizovaná setkávání se soustřeďují kolem oslav či svátků, případně jsou organizována cíleně jako setkání sourozenců a jejich rodin, a znamenají tak vytržení z režimu každodennosti, do něhož je pak třeba se vrátit. Sourozenecká setkávání se však tímto nevyčerpávají; zvláště dovoluje-li to blízkost bydliště, se očekává (a vesměs praktikuje) i kontakt vepsaný do rytmu běžného života, v němž se kombinuje sociabilita se solidaritou.

Milada a její sourozenci se každou neděli setkávají v centru města na bohoslužbě a pak v kavárně. Pavel a Viktor spolu chodí jednou týdně plavat; oba společně i každý zvlášť často navštěvují sestru Ludmilu a její rodinu. Obdobná sociabilita, byť omezená na konverzaci, je možná i na dálku díky komunikačním technologiím, jichž mnoho dotazovaných využívá; Jitka jednou týdně hovoří i několik hodin prostřednictvím Skype se sestrou bydlící více než 300 km daleko.

Běžná solidarita bývá sice záležitostí dětí a pomoc sourozence nemusí být nutná, přesto má své místo a je žádoucí.

> … třeba když si zlomí nohu, tak za ní jedu, nebo když zrovna se cítí špatně, nechce být sama, (…) ale není to taková denní pomoc, na kterou by člověk spoléhal, na to má každý, myslím si, tu nejbližší rodinu, když má děti, ale stejně mně to dělá dobře. (Alena)

Bydlí-li sourozenci blízko sebe, mohou být oni poskytovateli běžné pomoci. Obtížně chodící Bedřišce nosí nákup sestra; běžná solidarita je propojena se sociabilitou: sestry spolu pečou koláčky, pro své rodiny i lidi v okolí – pomáhají si, ale současně se tím „*baví*", je to příležitost ke společnému trávení času.

> Zavolá mi, ona (= sestra Klaudie) mi přinese nákup. Vedle bydlí ještě švagrová (= vdova po jednom z bratrů). (…) Pečeme koláče. A jedna druhé si pomáháme. (…) tak se scházíme dvakrát třikrát za týden. No, a když ona má něco, tak jí jdeme pomoct. Ona zas přijde pomoct nám. Takto tady válčíme. (smích) (…) Pečeme. Tak. A tím se bavíme. (Bedřiška)

Role švagra, resp. švagrové je analyzována níže; na tomto místě je však třeba poukázat na to, jak na sebe sourozenecká sociabilita a solidarita navazují širší pří-

buzenskou sociabilitu a solidaritu: Anna využívá návštěv u sestry, žijící asi 50 km daleko, i k tomu, aby jí neteř upravila účes. Specifickým případem propojení obojího ve vyšším věku je sestěhování sourozenců do jedné domácnosti. Šimon před osmi lety po ovdovění nabídl své o osmnáct let starší sestře Idě, též vdově, aby se k němu nastěhovala; oba si soužití chválí. Mají ještě jednu sestru, dlouhé roky rozvedenou; té ovšem Šimon přistěhování nenabídl.

> … ona by sem ani nešla. Ona je trochu jinačí, než jsme my dva, (…) nevycházelo by to asi takhle dobře. (…) ona tam byla sama prakticky pořád, byla na to zvyklá, my ne. (…) sem tam něco řekne, co třeba se mojí sestře (= Idě) nelíbí, takže spolu nejsou tak úplně v stoprocentním vztahu. Když se sem tam vidíme nebo když jsou nějaké narozeniny, tak ji jdeme navštívit. S ní, s tou druhou sestrou, by sice bylo třeba víc legrace, (…) ale asi by to tak nevycházelo, jak to chodí. (Šimon)

Míra ani povaha sociability a solidarity se neřídí jasným imperativem; s jednotlivými sourozenci lze mít odlišný typ vztahu, hrát vůči nim roli sourozence odlišně. Běžná pomoc se děje v respektu vůči vzájemné autonomii. Život ovšem přináší situace nouze, jež aktivují roli sourozence specifickým způsobem.

Repertoár pomoci v nouzi/opory v nesnázích

V *minimalistickém repertoáru* sourozenec pouze nějakým způsobem projeví zájem, avšak *aktivní přístup* k sourozenectví předpokládá pomoc, a to i sourozenci, s nímž jedince nepojí blízký vztah. Ve výzkumu vztahů v početných sourozenectvech vyššího věku Favart [2003] zaznamenala mj. případ, kdy se sourozenci mobilizovali k podpoře bratra, k němuž nikdo z nich neměl zvlášť blízko. Sourozenci přitom mají na zřeteli co možná nejmenší narušení autonomie toho, komu pomáhají.

Pomoc sourozenci může pomáhajícímu přivodit i omezení jeho vlastní autonomie. Petrův bratr, dlouho rozvedený, bez využitelných vazeb na své děti, žil v rekreačním domku na zahradě po rodičích; před rokem prakticky přišel o zrak a vdovec Petr se rozhodl nastěhovat si jej k sobě a zajistit mu péči.

> … švihla ho větvička do toho jednoho oka, na které viděl. (…) Volal mi a já jsem řekl, že (…) ho zavezu na kliniku (…). On řekl, že nikam nepojede. (…) On říká, to se musí spravit samo, a takové koniny. No tak jsem nikam nejel. Pak, když jsem tam přijel a viděl jsem – oko úplně plné krve, povídám: „Ty na to vidíš?" – „No špatně." – „Vidíš to, ještě přijdeš o oko." – „To se spraví." Já povídám: „Neblbni, pojď ještě teďka na vyšetření." – „Nene, nikam nepůjdu." No tak nešel. A pak jsem jednou přijel a zjistil jsem, že byl s nějakým svým kamarádem na klinice (…) a tam mu řekli, že na to jedno oko je už dávno slepý a že s tímto okem jde pozdě, že se s tím už nedá nic dělat. (…) Tak se vlastně dostal ke mně, protože ta jeho rodina…, když měl tři děti, tak se rozvedl a na truc se odstěhoval na tu zahradu (…), kde přespával. A… protože ta jeho rodina byla taková nějaká rozhádaná, nebo já nevím, nechci je pomlouvat, prostě oni se o něho vůbec nestarali. On se staral sám o sebe. (Petr)

Z úryvku je zřejmé napětí mezi respektem k sourozencově autonomii a vůlí pomoci mu v nouzi. Petr sám na tom přitom není zdravotně dobře, mj. má velké potíže s chůzí; náročnější pomoc oběma bratrům poskytuje Petrova dcera, žijící ve stejném městě; i tak ale Petr přizpůsobil svou každodennost soužití s nevidomým a špatně slyšícím bratrem.

Hraní role v daném repertoáru může sourozenecký vztah posílit a přidat mu další kvalitu. Monika se předtím ve vztahu k nejstarší sestře necítila komfortně, ta ji poučovala, kritizovala chování jejích dětí, srovnávala je s vlastními apod. Blanka to přičítá své někdejší roli „*starší a zodpovědnější*", která měla mladší sourozence „*od maminky na starost*". Obě sestry žijí ve stejné vesnici, a když Blanka onemocněla rakovinou, Monika se ujala každodenní péče o ni. Obě nezávisle na sobě opakovaně zdůrazňují, že je nemoc sblížila (obě užívají výrazu „*stmelila*"). Zdá se, že k plnění role sestry *v aktivním repertoáru* patří i přijetí pomoci bez pocitu nejistoty, dluhu nebo nepatřičnosti. Takto plnily roli sestry jak Monika, tak Blanka. Oproti tomu *minimalistický repertoár*, vycházející z výrazné autonomie jednotlivých sourozenců, vede jedince k tomu, aby informacím o své nouzi sourozence, nakolik je to možné, nevystavoval. Dagmar, účastnice ohniskové skupiny s vážně nemocnými, uvádí:

> … když jsem se dostala poprvé do nemocnice (…), tak jsem jim to nechtěla ani říkat, ať zbytečně nejezdí, ať se to ani nedozví (…). Mají své rodiny, a ti už mají zase děcka. (…) Pokud bude operace, tak jim zavolám, že jdu na operaci. (Dagmar)

Dagmar počítá s tím, že by se sourozenci mobilizovali alespoň k psychologické podpoře, ta by ovšem v praxi znamenala dojíždění do vzdálené léčebny, čehož je chce ušetřit.

Repertoár důvěrné blízkosti

Důvěrnou blízkost sourozenců (zpravidla dvou, jež Favart [2003] nazývá „vázanými atomy") nelze očekávat automaticky ani ji není možné jednoduše předat v procesu socializace. Taková blízkost může vznikat postupně, jako tomu bylo od raného dětství u Anny a její o dva roky mladší sestry (takřka vrstevnic, jež další sourozence nemají), které ve vzájemné komplicitě sdílely dětství, dospívání i mladou dospělost, kdy jejich vzájemný vztah připomínal vztah nejlepších kamarádek a položil základy celoživotnímu poutu blízké spřízněnosti. V jiných případech sblíží sourozence náročná událost či situace, jako tomu bylo u onemocnění Blanky; Monika, jež o ni pečovala a jež předtím mezi svými čtyřmi sourozenci co do sympatií nerozlišovala, říká: „*… s tou sestrou mám teď nejlepší vztah*."

Právě tento repertoár jako by připomínal hluboké přátelství, jelikož vztahová blízkost získává navrch nad statusovou příslušností. Jenže zatímco odůvodněná ztráta důvěry zpravidla připravuje o status přítele, z něhož se napříště stává pouhý známý či bývalý přítel (není zajisté vyloučeno odpuštění a obnovení

přátelství), sourozenec, který zklamal důvěru nebo se jen vztahově vzdálil, sourozencem být nepřestává. Diskurs „přátelství" v oblasti sourozenectví (jako jeho případné dimenze) je ovšem komplexnější [viz Herpin, Déchaux 2004].

Krizová situace může přivodit jistou jednostrannost. Výrok Magdalény, zklamané sestrou během péče o umírající matku, ukazuje, že ztráta vzájemné důvěry neruší status sourozence ani neznamená, že zmizí role sourozence jako taková. Za takových okolností ale není k dispozici repertoár důvěrné blízkosti; přesněji řečeno je možný pouze jednosměrně: Magdaléna neodmítá být důvěrnicí své sestry, ale nedokáže si představit, že by se své sestře svěřovala ona sama:

> Jo, bejvávalo. (…) Možná já pro ni jsem (jako nejlepší přítelkyně), ale ona pro mě není. Já bych se jí už nesvěřila (…) s tím, co opravdu v životě cítím (…). Jak ona tady na mě řvala. (…) ale zas, že by bylo vyloženě otravné s ní být, (to ne); ona je zábavná, příjemná. (Magdaléna)

Tibor prožívá bariéru v kontaktu s bratrem, o nějž se jakožto čerstvě dospělý staral od jeho dvanácti let; tehdy děti (dvě starší již byly plnoleté, dcera vdaná a odstěhovaná) opustila matka, jež se po ovdovění odstěhovala k novému partnerovi. Bratr byl Tiborovi za péči a za to, že nemusel do dětského domova, vděčný a měl s ním dobrý vztah (dokonce pak finančně podporoval Tibora na studiích, která kvůli péči o něj přerušil). Vztah byl však narušen, dle Tiborova mínění pod vlivem bratrovy manželky – ta přímo zasáhla se záměrem ukončit vztah obou bratrů, především sdílení se v rámci konverzace.

> Zpočátku mi bratr hodně telefonoval a vždycky se svěřoval s problémy v rodině, jak to má doma a v práci, to byly dlouhé telefonáty. Na to konto jsem dostal dopis, od švagrové, že si nepřeje, abych tam k nim jezdil, že (bratr) má rodinu, že má svoje starosti a nepotřebuje, abych já ho pořád mentoroval, že ty doby, kdy jsem se o něj staral, jsou pryč. (Tibor)

Tibor žije sám, nezaložil rodinu (je gay, stabilně neukotvil v žádném vztahu; o jeho orientaci příbuzní vědí, ale nikdy před nimi nebyla jasně konstatována). Neporozumění s bratrem, který se s pohledem své manželky ztotožnil, jej mrzí o to víc, že bratr je pro něj nejbližším člověkem. Tiborův případ naznačuje jakousi „horní mez" role sourozence, jež je patrná ve světle jiných rolí – zejména role partnerské. Na rozdíl od sourozeneckého je partnerský vztah vztahem výlučným, navíc v současné západní (včetně české) společnosti upřednostňovaným, a to i z hlediska identitotvorného působení na jedince. Sourozenci mohou mnoho sdílet (včetně prožitků a myšlenek, jež nejsou určeny partnerovi), ale jedinec musí svého sourozence uznat i v jeho partnerské dimenzi. Musí též umět hrát roli švagra.

Sociální role švagra ve vyšším věku

Švagrové skutečně *jsou* ve vyprávěních o sourozenectví výrazně přítomni, implicitně (v rámci „oni" zahrnujícím sourozence a jeho pár a/nebo rodinu) i výslovně: jsou účastníky společného jednání různého druhu, od zdvořilostních setkávání přes běžnou solidaritu a sociabilitu po součinnost v péči o rodiče; jsou těmi, kdo sourozence spojují, ale i těmi, kdo mezi ně vnášejí rozkol, či dokonce odcizení. Z rozhovorů je zřejmé, jaké konkrétní jednání švagra či švagrové je nežádoucí a jaké je naopak ceněno. Analýza umožňuje – v dimenzi sourozenectví – identifikovat, co se očekává, tj. co je sociální rolí švagra.

Repertoár vzdáleného respektu

Jakkoli jsou minimalistická očekávání vztahovaná ke statusu švagra – fakticky shrnutelná do imperativu *respektovat* – méně konkrétní než očekávání směřovaná k sourozenci, je účelné specifikovat švagrovskou pozici blíže. Zatímco role sourozence je symetrická, tedy jedná se o soubor očekávání vztahovaných na jednání jednoho sourozence ve vztahu k jinému sourozenci, role švagra je taková pouze v případě nejméně, prakticky spíše ojediněle zmiňovaného případu švagrovství: kdy jeden pro druhého je *partnerem partnerova sourozence*. Tato konfigurace se ovšem jeví jako z hlediska sourozenectví nejméně významná – a nejméně rolově zatížená: jako by se na vztah takových švagrů nevztahovaly žádné zvláštní nároky.

Erik hovoří jen o pozitivním jednání vdovy po bratrovi své ženy Moniky (pořádala pravidelná setkání sourozenců a jejich rodin na zahradě domu po rodičích svého muže), zatímco její negativní působení, opakovaně zmiňované jak Monikou, tak její sestrou Blankou (od rodiny svého muže se tato švagrová jinak spíše distancovala, po jeho smrti rodný dům sourozenců prodává), úplně pomíjí. Milada lituje narušeného, zablokovaného vztahu mezi svým mužem a jeho bratrem, včetně chování ženy manželova bratra (jež odmítla i její podání ruky na pohřbu); je ale ráda, že spolu udržují kontakt děti obou párů.

Švagrovství ovšem odpovídá i dvěma dalším pozicím; s těmito se pak pojí ono rolové minimum: zatímco minimalistickou rolí *sourozencova partnera* je neblokovat kontakty sourozenců ani jinak vztahově neizolovat partnera od jeho sourozenců, od *partnerova sourozence* se očekává, že nebude narušovat autonomii páru. Švagr či švagrová skutečně může *jen* existovat; to ovšem postačuje spíše tehdy, žijí-li dotyční ve větší vzájemné vzdálenosti, jež ospravedlňuje nízkou frekvenci setkávání. Role může být považována za naplněnou, je-li v pozadí tušen respekt a důraz na vzájemnou autonomii, nikoli odmítání druhé strany.

Repertoár cílené podpory příbuzenské soudržnosti

Švagrovské pouto je odvozeno od sourozeneckého; v tomto smyslu jsou švagrové *příbuznými vrstevníky*, avšak s postupem společně prožitého kusu příbuzenské životní dráhy již ne „odjinud". Dlouhodobým soužitím se švagr stal součástí sourozencova života, a tak organizovaná setkání sourozenců vesměs automaticky zahrnují i jejich partnery.

Pro tento repertoár je důležité ještě další specifikum sociálního statusu švagra jakožto sourozencova partnera, má-li partner více sourozenců. Jedinec na této pozici hraje roli švagra nejen ve vztahu k jednotlivým sourozencům svého partnera, ale i k jeho sourozenectvu jako celku. To se stává, zejména po úmrtí rodičů, reprezentantem partnerovy rodiny původu; švagr či švagrová se tak ocitá tváří v tvář sourozenectvu jako celku jistým způsobem souběžně také v situaci snachy či zetě, čímž se hraní role komplikuje.

V některých případech se ukázalo přetrvání švagrovské vazby i po sourozencově rozvodu. Sourozenci mohou akceptovat skutečnost, že se jejich sourozenec rozvedl (jednal autonomně, což je respektováno), ale současně udržovat exšvagrovské vztahy. Erik, jehož mladší bratr se rozvedl se svou první ženou a vzal si jinou, o té první říká: „*Nic jsme si neudělali*," a tím vysvětluje, proč ji i s manželkou přibližně jednou za rok navštěvují.

Repertoár běžné sociability a solidarity

Švagrové jsou zapojeni do společných aktivit sourozenců a ve vyšším věku až na výjimky nejsou „nově příchozími". S úmrtími sourozenců i životních partnerů se zužuje rodinný vrstevnický kruh a sourozenci a švagrové mohou zůstat těmi, kdo „zbyli".

> Pak zemřel druhý bratr. Tak jsme zůstaly už jenom my (= Bedřiška a její sestra Klaudie) a ta švagrová. Z toho velkého. (…) No a jak se to postupně ztrácelo, ti lidi odcházeli. Tak jsme vlastně už teď zůstaly jenom my tři. (Bedřiška)

„*My tři*", které zůstaly, ovšem nezahrnují druhou švagrovou sester, vdovu po druhém z bratrů, žijící v jiném městě; mají s ní sice dle svých slov dobré vztahy, občas si telefonují, ale v běžném přímém kontaktu nejsou. Není započítán ani Klaudiin přítel, s nímž Klaudie žije relativně krátce; Bedřiška jej zmiňuje jako „*švagra*", který sestru přiveze a zase odjede. Zdá se, že repertoár běžné sociability a solidarity se týká pravděpodobněji těch, kdo bydlí ve vzdálenosti umožňující častý kontakt a koho spolu pojí více či méně dlouhý kus sdílené životní dráhy. Švagrová žijící v Bedřiščině sousedství je účastna každodenního života sester; všechny tři ženy se scházejí ke společnému posezení i aktivitám; vzájemně si pomáhají. Výše zmíněné pečení koláčků se odehrává u švagrové, v domě po rodičích sester, kam se švagrová přistěhovala za manželem.

> … to švagrová začala: „Přijďte mi pomoct," a tak vlastně to je. Když ona peče, my jí tam chodíme pomoct, a když my potřebujeme, vlastně to pečeme vždycky u ní, tak zase ona nám vychází vstříc. (…) když třeba švagrová potřebovala něco ušít (…), tak já jí to udělám. (Klaudie)

Řehoř se po dvojnásobném ovdovění přistěhoval zpátky do rodného domu, aby pečoval o stárnoucího otce. Když ten zemřel, Řehoř v domě zůstal a nabídl své rozvedené, osaměle žijící sestře Kláře, aby se přistěhovala. Dům patří jemu, ale aktuálně tam žije Klára; on sám se nedávno nastěhoval k přítelkyni bydlící ve vedlejší ulici. Dle Klářiných slov je to vdova po společném kamarádovi sourozenců z dětství, který byl pro ně „*jako bratr*". Sourozenci i nová švagrová, bratrova přítelkyně, se každé ráno scházejí v rodném domě sourozenců u kávy.

Aktéry švagrovské solidarity a sociability mohou být jak jedinci, tak páry. V případě Kláry, ale i jiných komunikačních partnerů se ukazuje, že se švagrem či švagrovou může jedince pojit vztah vykazující rysy přátelství; je to ovšem vztah založený na poutu s někým z rodiny, konkrétně se sourozencem nebo životním partnerem. Přesto se zdá, že je-li švagrovský vztah hlubší, nevyniká to ze švagrovské role, ale z toho, že se dané osoby spřátelily. Švagry si nevolíme, ale *mezi* švagry si můžeme volit – i přátele. Sympatie k jednotlivým švagrům se mohou značně lišit; zdá se, že významněji než k jednotlivým sourozencům.

Interference sourozenecké a švagrovské role

Vzájemná propojenost statusů švagra a sourozence, fakt, že bez sourozenectví by nebylo švagrovství (byť ne každý švagr je sourozencem), sugeruje potřebu zkoumat odpovídající role v jejich interferenci a interakci. Hra, nejen divadelní, v rolích a repertoárech, ale i hra „podle pravidel", ať už v orchestru, nebo na šachovnici, je v případě švagrovství a sourozenectví příhodnou analogií. Stejně jako nelze říci, že svoboda jednoho končí tam, kde začíná svoboda druhého, jelikož svoboda hry se uskutečňuje v souhře, nikoli při vyklizení herního pole (či pódia, případně jeviště), nelze ani říci, že svoboda sourozence začíná tam, kde končí svoboda švagra, a naopak. Od otázky *sociální role* jako takové se v případě analýzy interference a interakce těchto rolí pozornost přesouvá k otázce *hraní role*.

Základní pravidlo pro souhru obojí role lze nejsnáze vyjádřit negativně: co se nemá dít. Nemá docházet k blokování sourozeneckých vztahů životním partnerem („zabírání si" něčího sourozence jen pro sebe) ani k narušování partnerských vztahů sourozencem („vměšování se" do partnerských záležitostí sourozencem). K obojímu ovšem v procesu hraní těchto propojených rolí dochází. V rozhovorech se též objevily případy, kdy švagrovým připadla pozice a role „kinkeeper" v manželově příbuzenstvu, resp. sourozenectvu, stejně jako případy, kdy jako „kinkeeper" navzdory rodinným rekompozicím působila sestra.

„Vytlačení z pódia"

Zabírání si jedincova sourozence partnerem pro sebe lze připodobnit k vytlačení daného jedince z pódia. Tento jev vyjádřila Eulálie, účastnice ohniskové skupiny s bezdětnými, slovy, že švagrová *„si stáhla bratra na svou stranu"*; souhlasné přikyvování dalšími účastníky prozrazovalo, že se nejedná o ojedinělou zkušenost. Jedinec nemusí být nutně vytlačen z pódia zcela, ale bolestně prožívá i faktické znemožnění výlučných kontaktů se sourozencem, bez přítomnosti sourozencova protějšku. Bezdětní sourozenci se s touto okolností vyrovnávají hůře, jelikož sourozenectví pro ně může plnit kompenzační funkci [viz Déchaux 2012; Sýkorová 2008].

Ještě jiná je ale situace, kdy se sám sourozenec začne dalším sourozencům nepokrytě vyhýbat. Švagr či švagrová zpravidla neuniknou podezření, že se tak děje jejich působením. Sandra takto prezentuje situaci, kdy její bratr blokuje snahy o kontakt ze strany svých sourozenců, ale i strýce:

> … nebere mi telefon, nic, když mě potká, přejde na druhý chodník. (…) Prostě nic, žádná komunikace, nevím. Ale spíš si myslím, že to dělá ta jeho manželka. (…) já už mám z matčiny strany vlastně jenom strejdu. (…) s tím jsme v kontaktu, dost si voláme, navštěvujeme se, a on přestal komunikovat i s tím strejdou, i s tím bráchou, nevlastním. (Sandra)

Analýza rozhovorů ukazuje, že za blokováním sourozeneckých kontaktů ze strany švagra může být (vedle kupř. neshod ohledně dědictví či majetku) střet sourozenecké a manželské definice reality, resp. pohled na sourozence v procesu partnerské konstrukce reality [Šlechtová 2021]; tato otázka však překračuje téma článku.

„Kontaminace" role sourozence a role švagra

S odporem či odmítáním ze strany sourozencova životního partnera či partnerky se lze ovšem setkat i v situacích, kdy švagr či švagrová vnímá, že partnerův sourozenec vykročil za rámec role sourozence – že role byla během hraní „kontaminována" jinými rolemi, jež se na hraní role sourozence nabalily v průběhu životní dráhy jako delegace jiných rolí, odpovídajících jiným pozicím. I švagr, partner sourozence, se tak spolu se svým partnerem či partnerkou může dostat kupř. do pozice jisté podřízenosti ve vztahu k partnerovu sourozenci.

Případ výše zmíněného Tibora je možné nahlížet touto optikou. Jako čerstvě dospělý skvěle odehrál roli sourozence v repertoáru pomocníka v nouzi, když se zhostil péče o bratra a jeho výchovy. Vedle role podporujícího sourozence tím ovšem vzal i roli rodiče (kterou na něj takto matka fakticky delegovala, resp. on se jí zhostil, když v ní matka selhala). V průběhu však nepřestával hrát roli souro-

zence, nadto navíc i v repertoáru důvěrné blízkosti. Došlo ke kontaminaci sourozenecké role někdejší rolí rodičovskou. Zatímco pro bratra byl Tibor významným druhým, jehož byl schopen v této superroli akceptovat, pro jeho manželku hrál vedle role švagra i roli tchánů, a to vměšujících se tchánů. Nasazení do vztahu s bratrem navíc umocňovala skutečnost, že Tibor žije sám a nemá děti; orientace na rodinu sourozence je v takových případech ve vyšším věku typická [Déchaux 2012; Sýkorová 2008].

Švagrová jako „kinkeeper"

Dle Crennera, Déchauxe a Herpina [2000] přebírá obvykle roli „kinkeepera" po matce nejstarší dcera. Může se ale stát, že vlivem okolností to připadne na snachu, tj. na švagrovou dětí z rodiny, do níž se přivdala. V našem výzkumu se toto ovšem nejeví jako nikterak systematické, možná i proto, že převažují dvoučlenná sourozenectva, to však není jediné vysvětlení. Rodinná setkávání sourozenců a jejich partnerů (tj. švagrů), někdy zahrnující i děti s rodinami či bez nich, jsou často pořádána u příležitosti oslavy narozenin některého ze sourozenců či švagrů a místo často určuje i pořadatele: o čí narozeniny se jedná, u toho se setkání koná a ten je pořádá.

Jindy je pořadatelství dáno místem, jež nějakým způsobem vyjadřuje sounáležitost sourozenecké skupiny – kupř. rodný dům, chata či chalupa. Jestliže je místo obýváno někým ze sourozenců, pořadatelství připadá na něj, resp. na jeho protějšek. Mladší švagrová Blanky a Moniky organizovala setkávání pětičlenného sourozenectva svého manžela (s partnery a rodinami), jelikož právě on zůstal (na přání otce) bydlet v rodném domě. Jakkoli samotné pořádání oslav a setkávání zvládala a nejspíš jí nebylo nepříjemné, ztotožnění s manželovou rodinou původu u ní bylo slabé, dle vyjádření Blanky i Moniky si od svých švagrových držela odstup a po úmrtí manžela se ke zklamání jeho sourozenců rozhodla dům prodat. Oproti tomu první švagrová týchž komunikačních partnerek, manželka nejstaršího bratra, která bydlela daleko, ale do rodiny *„zapadla"* (vyjádření Blanky), dala rodině roztomile vyznívající přídomek *„poťapaná"*; ten vyjadřoval jak vřelost jejího přístupu, tak svébytnost celé skupiny. To v rozhovoru sdělil Erik, manžel Moniky, tj. sestry manžela této ženy:

> Říkala „taková poťapaná rodina", tak se to ujalo. Poťapaná rodina. To byly různé soutěže tady na dvoře u Tondy, Mončina bratra. Sešlo se nás třicet a vymýšlely se kraviny. Ale zábava, a ty vztahy tam jsou, u té Mončiny rodiny… úplně jiné (pozn.: než v Erikově rodině původu, s jeho bratry, kde se Erik necítí dobře). Úplně jinak postavené. Oni se dokážou pohádat, pobít se, říct si kde co, a pak se mluví dál. (Erik)

Tato švagrová, v době konání rozhovorů již zesnulá, byla v celé sourozenecko-švagrovské skupině nejstarší ženou. Její pozici zvýrazňovala jak osobní vstříc-

nost, tak věkem daná větší životní zkušenost; to se projevovalo jak v individuálním přístupu, zejména k manželovým sestrám, tak vůči skupině jako celku. „… *vlastně to byla jako kdyby naše druhá máma*," říká Blanka. Obě švagrové tak v jakési nekoordinované souhře přispívaly *jakožto švagrové* k integraci celé skupiny a potvrzování její existence [srov. Favart 2006; Herpin, Déchaux 2004].

Sestra exšvagrová: management porozvodových vztahů

Kombinace role sestry a švagrové v oblasti „kinkeeping" (kde je obtížné roli sestry odlišit od role švagrové) se zajímavě projevila v případě sestry Rolanda, účastníka ohniskové skupiny s muži se zkušeností rozvodu. Jeho sestra, organizující setkání širšího příbuzenstva, totiž do svolávané skupiny zahrnuje nejen současnou manželku svého bratra, ale i bývalou, tj. svou exšvagrovou. Byť se v této podobě (společných setkání) jedná o jev spíše ojedinělý, role „kinkeepera" a „styčného důstojníka" se tímto nevyčerpává – taková osoba je totiž i tou, u níž se shromažďují novinky o dalších, která se snaží propojovat sourozenectvo a další členy příbuzenstva napříč časem a místy. I sestry dalších dvou účastníků[5] dané ohniskové skupiny byly v tomto směru aktivní alespoň v tom smyslu, že se cíleně angažovaly v udržování pouta mezi svými bratry a jejich bývalými manželkami – přinejmenším v podobě předávání informací kupř. o dětech – v míře, v jaké to bratr dovolil. Zdá se, že sestersko-švagrovská pozice takové jednání legitimizuje; nabízí se dokonce otázka, zda jde o roli (vynořující se možná v kontextu rozrůznění typů rozpadu současných párů [srov. Singly 2011]). Sestry rozvedených mužů z ohniskové skupiny, jak se z debaty jeví, neměly ani v době před bratrovým rozvodem tendenci jedné ze stran nadržovat, snažily se vztahy usměrňovat, bratrům domlouvat apod. Všichni tři muži ale konstatují, že je sestry nenechaly v nouzi bez ohledu na vlastní postoj k jejich jednání.

Možnosti interference či interakce švagrovské a sourozenecké role se tímto nevyčerpávají; jedná se spíše o příklady, které mohou být podnětem pro další výzkum.

Závěr

Současné rodinné a příbuzenské vazby v české společnosti (a obecně společnostech sociokulturně podobných) charakterizuje vysoká míra individualismu. Bylo by ovšem nesprávné automaticky usuzovat, že nad rámec pout mezi rodiči a dětmi a životními partnery je pro udržování vztahů určující především volba a vzájemná sympatie. Jak ale porozumět vazbám, s nimiž se přímo nepojí právní závazky ani jiné povinnosti a jež v množství případů jako by v reálném životě

[5] Jeden měl dvě (jedna nedávno zemřela), druhý jednu. Žádný neměl bratra.

nebyly zohledňovány? Skutečnost, že živý, udržovaný vztah překračující rámec nukleární prokreační rodiny může nabírat různé funkce, však sama o sobě nevypovídá o jeho ukotvení v rodinné a příbuzenské normativitě.

Kvalitativní rozhovory (individuální i v ohniskových skupinách s participanty ve věku 50 let a staršími) na téma sourozenectví poskytly množství poznatků o jednání sourozenců i švagrů, na základě jejichž analýzy bylo možné načrtnout obrysy sociálních rolí sourozence a švagra ve vyšším věku, včetně vzájemné interference a interakce. U obou rolí se vyjevil *minimalistický repertoár*, vyjádřitelný následovně: povinnou rolí sourozence je nevyhýbat se sourozenci, projevit o něj zájem, zejména ocitne-li se v nouzi, vzájemně se udržovat v povědomí o sobě, snažit se dosáhnout konsensu ohledně péče o rodiče a záležitostí plynoucích ze společného původu (dědictví aj.); povinnou rolí švagra je nebránit partnerovi v kontaktu se sourozencem, resp. brát ohled na partnerský život sourozence. *Aktivní* přístup k sourozenectví i švagrovství znamená vybírat, akcentovat a kombinovat repertoáry *cílené podpory sourozenecké, resp. příbuzenské soudržnosti* a *běžné sociability a solidarity*; sourozenci mají k dispozici i *repertoár pomoci v nouzi* a *repertoár důvěrné blízkosti*. I švagrové si pomáhají v nouzi a jsou si blízcí, není však zřejmé, zda lze hovořit o roli plynoucí ze statusu (některé analyzované případy naznačují, že se taková role může vynořit v případě úmrtí partnera, resp. sourozence, který byl původně spojujícím článkem obou švagrů/švagrových).

Ačkoli se práce zabývá sourozenectvím a švagrovstvím ve vyšším věku, vyšší věk a stárnutí nepředstavovaly *a priori* klíčový interpretační rámec. Přesto se – skrze induktivní analýzu – souvislosti stárnutí ukázaly jako spoluutvářející roli sourozence i švagra. Kupř. repertoáry *cílené podpory sourozenecké*, resp. *příbuzenské soudržnosti* se jeví jako specificky významné právě ve vyšším věku. Repertoár *běžné sociability a solidarity* se obsahově proměňuje ve vazbě na náplň každodenního života; s ubýváním jiných vazeb i tento repertoár nabývá na významu. Repertoár *důvěrné blízkosti* může být zvýznamněn životními zkouškami. Faktorem hraní role sourozence i role švagra jsou jak sympatie k jednotlivým sourozencům, tak praktické okolnosti. Zaměření na interferenci a interakci obou rolí umožnilo rozkrýt ještě jejich další dimenze (bez nároku na vyčerpání); nejen z nich je zřejmé, že analýza by se dále mohla zaměřit na souvislost obou rolí s takovými proměnnými, jako jsou pořadí narození, počet sourozenců, jejich pohlaví a vzájemné kombinace těchto proměnných, případně i sociálněgeografické parametry – takové souvislosti se v náznaku objevily, ale zatím nebylo možné vyvodit jasné závěry.

Přestože se ukazuje, že hraní role sourozence není nikterak povinné (byť její neplnění oslabuje samotný status sourozence v dospělosti), je jisté, že sourozenecké a švagrovské vztahy realizované hraním role nad rámec minimalistického repertoáru jsou důležitou součástí rodinných konfigurací; jako takové mohou být zohledněny i prakticky, kupř. při plánování rodinných politik. Zjištění mohou např. vrhnout nové světlo na problém osamění ve stáří a intrageneračního rodinný potenciál jeho prevence; mohou také poskytnout východiska pro podporu sta-

bility a kvality partnerského soužití ve vyšším věku a stáří (s prodlužujícím se věkem dožití i postupem individualizace je řada párů na prahu stáří konfrontována s partnerskými problémy, jejichž významným kontextem jsou i sourozenecké a švagrovské vztahy). Praktické využití výzkumných zjištění však nebylo cílem tohoto článku; jednak přesahuje vlastní roli základního výzkumu, jednak si zaslouží samostatné pojednání opřené o další výsledky celého výzkumného projektu zaměřeného na sourozenectví.

Seznam přímo citovaných komunikačních partnerů: fiktivní jméno, věk, rodinný stav a základní údaje o sourozencích

Alena 74, vdaná; sestry 83 a 82, obě vdovy; bratr již zemřel v 59 letech

Anna 79, sestra 76, obě vdovy

Bedřiška 79, vdova; sestra (*Klaudie*) 73, vdova; dva již zesnulí bratři

Blanka 65, vdaná; bratr 69, vdovec; sestra 60, vdaná; sestra (*Monika*) 59, vdaná (manžel *Erik*); 1 bratr již zemřel

Bořek 58, ženatý; bratr 56, ženatý

Dagmar (účastnice FG s nemocnými) 71, vdova; sestra 68, s partnerem v nesezdaném soužití; bratři 64, ženatý; 57 (o něm nemá informace)

Erik 64 let, ženatý (manželka *Monika*); má bratry ve věku 69 a 59 (oba ženatí). Erik má i dva starší polorodé sourozence (bratra a sestru), jelikož (jak se již v dětství dozvěděl z poznámek od okolí) je dítětem z mimomanželského poměru své matky. S těmito sourozenci se odmala zná, ale o jejich existenci se zmínil až na přímý dotaz tazatelky; jako o „bratrovi", resp. „sestře" o nich hovořil jen váhavě, evidentně jen pro potřeby rozhovoru (nikdy si ani mezi sebou neřekli, že jsou sourozenci, ani jim to nikdo nesdělil „oficiálně"), avšak s oběma má dobré vztahy, formálně však odpovídající vztahům mezi známými. Z hlediska sociálního statusu si vzájemně sourozenci vlastně nejsou.

Eulálie (účastnice FG s bezdětnými) 69, vdova žijící v nesezdaném soužití; sestra 75, vdaná; bratr zemřelý v 69

Ida 94, vdova; bratr (*Šimon*) 76, vdovec; sestra 92, rozvedená

Jana 63, vdaná; sestra 68, vdaná

Jasmína 75, vdova; sestry 77, vdova; 69, svobodná a sama

Jiřka (účastnice FG s nemocnými) 59, s partnerem v nesezdaném soužití; sestra 54, vdaná

Jitka 76, vdova; sestra 66, vdaná; 1 sestra již zemřela

Klaudie – viz *Bedřiška*

Ludmila 73, vdaná; bratr 72 (*Pavel*), ženatý; bratr 68 (*Viktor*), s partnerkou v nesezdaném soužití

Magdaléna 61, vdaná (manžel *Vladimír*); sestra 49, vdaná; bratr zemřel v 18 letech před narozením sestry

Milada 72, vdaná; bratr 81, vdovec; sestra 79, vdova

Monika – viz *Blanka*

Pavel – viz *Ludmila*

Petr 83, vdovec; bratr 82, rozvedený; 1 bratr již zemřel

Roland (účastník FG s rozvedenými) – 56, rozvedený a podruhé ženatý; sestra 53, vdaná

Řehoř 69, vdovec žijící s partnerkou v nesezdaném soužití; sestra (*Klára*) 67, rozvedená

Sandra 54, vdaná; bratr 53, ženatý; polorodý bratr 62, ženatý

Stázka 83, vdova; bratři 86, 85, 81, všichni ovdovělí

Šimon – viz *Ida*

Tibor 69, svobodný a sám; sestra 67, vdaná; bratr 58, ženatý

Viktor – viz *Ludmila*

Vladimír 78, ženatý (manželka *Magdaléna*); sestra 80; sestra 76; bratr 75; bratr 66; polorodý bratr 51; 1 bratr již zemřel

Hana Šlechtová *je socioložka, působí na katedře křesťanské sociální práce Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci; zaměřuje se na sociologii rodiny a soukromého života a na rodinnou politiku. Je autorkou knihy* Rodinná socializace na příkladu českých a francouzských rodin se třemi dětmi *(Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2016), kapitoly v knize B. Szluz* Obraz współczesnej rodziny. Teoria i badania *(Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2017) a několika odborných článků.*

Literatura

Berger, P. L., T. Luckmann. 1999. *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Brno: CDK.

Bertrand, J., G. Bois, M. Court, G. Henri-Panabière, O. Vanhée. 2012. „Scolarité dans les familles nombreuses populaires et conditions matérielles d'existence." *Informations sociales* 173 (5): 74–82, https://doi.org/10.3917/inso.173.0074.

Billaud, S. 2012. „Gérer le patrimoine ‚en fratrie' à la suite de l'entrée en institution d'un parent âgé." *Informations sociales* 173 (5): 120–126, https://doi.org/10.3917/inso.173.0120.

Burbidge, J., P. Minnes. 2014. „Relationship Quality in Adult Siblings with and without Developmental Disabilities." *Family Relations* 63 (1): 148–162, https://doi.org/10.1111/fare.12047.

Buisson, M. 2003. *La fratrie, creuset de paradoxes*. Paris: L'Harmattan.

Connidis, I. A. 1992. „Life Transitions and the Adult Sibling Tie: A Qualitative Study." *Journal of Marriage and the Family* 54: 972–982, https://doi.org/10.2307/353176.
Connidis, I. A. 2005. „Sibling Ties Across Time: The Middle and Later Years." Pp. 429–436 in M. Johnson (ed.). *The Cambridge Handbook of Age and Ageing*. Cambridge University Press, https://doi.org/10.1017/CBO9780511610714.045.
Crenner, É., J. H. Déchaux, N. Herpin. 2000. „Le lien de germanité à l'âge adulte: une approche par l'étude des fréquentations." *Revue française de sociologie* 41 (2): 211–239, https://doi.org/10.2307/3322566.
Déchaux, J. H. 2012. „La place des frères et sœurs dans la parenté au cours de la vie adulte." *Informations sociales* 173 (5): 103–112, https://doi.org/10.3917/inso.173.0103.
Dudová, R. 2008. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
Favart, É. 2003. „Fratries et intimités." *Sociologie et sociétés* 35 (2): 163–182, https://doi.org/10.7202/008529ar.
Favart, É. 2006. „La transmission familiale: s'approprier le passé familial entre frères et sœurs." *Pensée plurielle* (1): 83–89, https://doi.org/10.3917/pp.011.0083.
Floyd, K., M. C. Morr. 2003. „Human Affection Exchange: VII. Affectionate Communication in the Sibling/spouse/sibling-in-law triad." *Communication Quarterly* 51 (3): 247–261, https://doi.org/10.1080%2F01463370309370155.
Floyd, K., M. T. Morman (eds.). 2014. *Widening the Family Circle: New Research on Family Communication*. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage, https://doi.org/10.4135/9781483387956.
Goetting, A. 1990. „Patterns of Support Among In-Laws in the United States." *Journal of Family Issues* 11 (1): 67–90, https://doi.org/10.1177%2F019251390011001005.
Goffman, E. 1999. *Všichni hrajeme divadlo: sebeprezentace v každodenním životě*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon.
Herpin, N., J. H. Déchaux. 2004. „Germanité et amitié: trois modèles d'entraide." *Revue européenne des sciences sociales. European Journal of Social SciencesXLII-129* (2004): 179–190, https://doi.org/10.4000/ress.400.
Hirschová, M., M. Kreidl. 2012. „Vliv počtu sourozenců na matematickou, čtenářskou a přírodovědnou gramotnost v ČR." *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 48 (4): 697–735, https://doi.org/10.13060/00380288.2012.48.4.08.
Charmaz, K. 2012. „The Power and Potential of Grounded Theory." *Medical Sociology Online* [online] 6 (3): 2–15. Dostupné z: https://pdfs.semanticscholar.org/93d2/8c60474e31cedd4464c5b24ae0af2efbc090.pdf.
Lee, T. R., J. A. Mancini, J. W. Maxwell. 1990. „Sibling Relationships in Adulthood: Contact Patterns and Motivations." *Journal of Marriage and the Family* 431–440, https://doi.org/10.2307/353037.
Linton, R. 1936. *The Study of Man*. New York: Appleton-Century-Crofts.
Merton, R. K. 1957. „The Role-Set: Problems in Sociological Theory." *The British Journal of Sociology* 8 (2): 106–120, https://doi.org/10.2307/587363.
Moguérou, L., É. Santelli. 2012. „Parcours scolaires réussis d'enfants d'immigrés issus de familles très nombreuses." *Informations sociales* 173 (5): 84–92, https://doi.org/10.3917/inso.173.0084.
Moguérou, L., É. Santelli, J. L. Primon, C. Hamel. 2013. „Taille de la fratrie et statut social des enfants d'immigrés issus de familles nombreuses." *Politiques sociales et familiales* 111 (1): 17–30, https://doi.org/10.3406/caf.2013.2744.
O'Bryant, 1988. „Sibling Support and Older Widows' Well-Being." *Journal of Marriage and Family* 50 (1): 173–183, https://doi.org/10.2307/352437.
Petite, S. 2005. *Les règles de l'entraide. Sociologie d'une pratique sociale*. Rennes: PUR.

Petite, S. 2008. „La structure des réseaux d'entraide." *Informations sociales* 147 (3): 104–112, https://doi.org/10.3917/inso.147.0104.
Poittevin, A. 2006. *Enfants de familles recomposées. Sociologie des nouveaux liens fraternels*. Rennes: PUR.
Prentice, C., J. Tyler. 2016. „That Woman Who Married my Brother: The Problematic Sibling-in-Law's Influence on Adult Sibling Closeness." *Iowa Journal of Communication* 48 (1–2): 130–144.
Przybył, I. 2017. „Rodzeństwo w dobie denormalizacji zobowiązań rodzinnych: wsparcie, zaufanie i konflikt." *Studia Socjologiczne* 225 (2): 189–212.
Sennett, R. 1974. *The Fall of Public Man*. New York: Alfred A. Knopf, Inc.
Serovich, J. M., S. R. Chapman, S. J. Price. 1992. „Former In-Laws as a Source of Support." *Journal of Divorce & Remarriage* 17 (1–2): 17–26, https://doi.org/10.1300/J087v17n01_02.
Singly, F. de. 2003. *Les uns avec les autres*. Paris: Armand Colin.
Singly, F. de. 2011. *Séparée. Vivre l'expérience de la rupture*. Paris: Armand Colin.
Spitze, G., J. R. Logan. 1991. „Sibling Structure and Intergenerational Relations." *Journal of Marriage and the Family* 53: 871–884, https://doi.org/10.2307/352994.
Spitze, G., K. Trent. 2006. „Gender Differences in Adult Sibling Relations in Two-Child Families." *Journal of Marriage and Family* 68: 977–992, https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2006.00308.x.
Suitor, J. J., K. Pillemer. 2007. „Mothers' Favoritism in Later Life: The Role of Children's Birth Order." *Research on Aging* 29: 32–55, https://doi.org/10.1177/0164027506291750.
Suitor, J. J., J. Sechrist, M. Plikuhn, S. Pardo, M. Gilligan, K. Pillemer. 2009. „The Role of Perceived Maternal Favoritism in Sibling Relations in Midlife." *Journal of Marriage and Family* 71: 1026–1038, https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00650.x.
Sýkorová, D. 2008. „Bezdětnost ve stáří." *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 44 (2): 401–421, https://doi.org/10.13060/00380288.2008.44.2.08.
Sýkorová, D. 2019. „Sourozenectví v pozdním věku: Příspěvek k teoretické diskusi." *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 55 (1): 87–110, https://doi.org/10.13060/00380288.2019.55.1.449.
Šlechtová, H. 2017. „Dziecko w rodzinie jako część rodzeństwa: repertuar rodzeński roli dziecka oczami rodziców rodziny trójdzietnej." Pp. 189–200 in B. Szluz (red.). *Obraz współczesnej rodziny. Teoria i badania*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
Šlechtová, H. 2019. „Proměna role sourozence z hlediska životní dráhy optikou současné francouzsko-jazyčné sociologie." *Sociológia* 51 (4): 367–392, https://doi.org/10.31577/sociologia.2019.51.4.17.
Šlechtová, H. 2021. „Siblinghood-in-Law as a Dimension of Siblinghood from the Perspective of Later Life." *Studia Socjologiczne* 240 (1): 139–161, https://doi.org/10.24425/sts.2021.136453.
Vidovićová, L. 2018. „New Roles for Older People." *Journal of Population Ageing* 11 (1): 1–6, https://doi.org/10.1007/s12062-017-9217-z.
Volkom, M. V. 2006. „Sibling Relationships in Middle and Older Adulthood: A Review of the Literature." *Marriage & Family Review* 40 (2–3): 151–170, https://doi.org/10.1300/J002v40n02_08.
Voorpostel, M., D. Schans. 2011. „Sibling Relationships in Dutch and Immigrant Families." *Ethnic and Racial Studies* 34 (12): 2027–2047, https://doi.org/10.1080/01419870.2010.496490.
White, L. 2001. „Sibling Relationships over the Life Course: A Panel Analysis." *Journal of Marriage and the Family* 63 (2): 555–568, https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00555.x.

White, L. K., A. Riedmann. 1992. „Ties among Adult Siblings." *Social Forces* 71 (1): 85–102, https://doi.org/10.1093/sf/71.1.85.
Widmer, É. 1999. *Les relations fraternelles des adolescents*. Paris: Presses Universitaires de France, https://doi.org/10.3917/puf.widme.1999.01.
Widmer, E. D., R. Jallinoja (eds.). 2008. *Beyond the Nuclear Family: Families in a Configurational Perspective*. Peter Lang.
Wilson, J. G., R. J. Calsyn, J. L. Orlofsky. 1994. „Impact of Sibling Relationships on Social Support and Morale in the Elderly." *Journal of Gerontological Social Work* 22: 157–170, https://doi.org/10.1300/J083V22N03_10.
Yoshimura, C. G. 2010. „The Experience and Communication of Envy among Siblings, Siblings-in-law, and Spouses." *Journal of Social and Personal relationships* 27 (8): 1075–1088, https://doi.org/10.1177%2F0265407510382244.
Yoshimura, C. G. 2014. „Siblings-in-Law, Unwidened." Pp. 103–114 in K. Floyd, M. T. Morman (eds.). *Widening the Family Circle: New Research on Family Communication*. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage, https://doi.org/10.4135/9781483387956.n7.